

УДК 811:371.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-2-46>**Олена ЧУПРИНА,***orcid.org/0000-0001-6556-0015**старша викладачка кафедри мовної підготовки
Харківського національного університету радіоелектроніки
(Харків, Україна) olena.chupryna@nure.ua*

ПОЗАВЕРБАЛЬНИЙ СКЛАДНИК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: СПЕЦИФІКА ТА СТРУКТУРНИЙ СТАТУС

У статті висвітлюється структурна специфіка комунікативної компетентності як фундаментального чинника буття індивіда у просторі культури, інтеграції людини в соціокультурний контекст, повноти її самовираження та професійної самореалізації.

Наголошено на наявності розбіжностей та нюансів дефініціювання комунікативної компетентності, що є результатом як різноспрямованості її дослідницьких інтерпретацій, так і багаторівневості її структури. Обґрунтовано структурну багаторівневості і багатокомпонентність комунікативної компетентності, складниками якої є мовна, мовленнєва компетентності та позавербальні компоненти, а також її системний зв'язок із соціокомунікативною компетентністю та моральними вимірами буття особистості.

Позавербальні параметри комунікування позиціоновано як відносно самостійні компоненти комунікативної компетентності, які мають визначальний статус у створенні психологічних та функціональних обріїв комунікації. Підкреслено їх особливу вагомість у соціономічних сферах діяльності педагога, юриста та лікаря, особливо з огляду на активізацію нових соціокультурних викликів, які потребують пошуку й нових комунікативних стратегій, та інтенсифікацію значущості позавербального складника комунікування.

Наголошено на таких специфічних рисах позавербального компонентна комунікативної компетентності, як: унікальність, варіативна комплементарність, ситуативна детермінованість, багаторівнева дихотомічність, значний асоціативний потенціал, варіативність «декодування», спонтанність, своєрідність функцій як ланок зв'язку з моральною культурою особистості, багаторівневості, багатокомпонентність та різний ступінь зв'язку з мовною та мовленнєвою компетентностями. Запропоновано ієрархію зв'язку із ними та окреслено особливості увиразнення в мовній та мовленнєвій площинах такесичних, ольфакторних, кінетичних, проксемічних, екстралінгвістичних, просодичних, темпоральних компонентів, а також підкреслено відмінності їх вагомості в царині комунікативної компетентності.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, мовна компетентність, мовленнєва компетентність, позавербальне спілкування.

Olena CHUPRYNA,*orcid.org/0000-0001-6556-0015**Senior Lecture at the Department of Language Training
Kharkiv National University of Radio Electronics
(Kharkiv, Ukraine) olena.chupryna@nure.ua*

OUT-VERBAL CONSTITUENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE: SPECIFIC AND STRUCTURAL STATUS

The article highlights the structural specificity of communicative competence as a fundamental factor in the existence of an individual in the space of culture, the integration of man into a social-cultural context, the completeness of his expression and professional self-realization.

The presence of disagreements and nuances in the definition of communicative competence is emphasized, which is the result of both the multidirectionality of its research interpretation and the multilevel structure of it. The structural multi-level and multi-component nature of communicative competence, the components of which are linguistic, speech competence and out-verbal components, as well as its systematic connection with socio-communicative competence and moral dimensions of personality being, are substantiated.

Out-verbal parameters of communication are positioned as relatively components of communicative competence, which have a determining status in the creation of psychological and functional horizons of communication.

Their special weight is emphasized in the sociological spheres teacher's, lawyer's and doctor's activity, especially given the activation of new socio-cultural challenges that require the search of new communicative strategies and intensification of the importance of the out-verbal component of communication.

Emphasized on such specific features of out-verbal component of communicative competence as: uniqueness, variational complementarity, situational determination, multi-level dichotomy, significant associative potential, variability

«decoding», different degree of communication with linguistic and speech competences. The hierarchy of communication with them is proposed and the peculiarities of expression in the linguistic and speech of taxic, olfactor, kinetic, proxemics, extralinguistic, prosodic, temporal components are proposed, and also the difference of their ponderability are underline in area of communicative competence.

Key words: *competence, communicative competence, linguistic competences, speech competences, out-verbal communication.*

Постановка проблеми. У сучасних процесах самореалізації особистості комунікативній компетентності належить роль фундаментального чинника, який забезпечує її успішність у професійних обрях. Проте дана від природи здатність до комунікації у процесі соціального буття людини потребує реалізації мовленнєвого потенціалу не тільки в його професійно орієнтованому вимірі. Слугуючи детермінантом інтеграції людини в соціокультурний контекст та водночас повноти її самовираження, комунікативна компетентність постає як основа буття індивіда у просторі культури. Специфіка сучасної культури інформаційного суспільства, позначена винятковою мобільністю та потенційною варіабельністю інтерпретування особистістю усталених норм, дифузиею культур, зокрема національних, у синхронії та діахронії, детермінує й особливу значущість дотичних до комунікативної компетентності сфер – мовної та мовленнєвої. Тріада цих компетентнісних «векторів» є основою для «soft skills» – широкого спектру комунікативних умінь, поза яких самореалізація особистості, як у професійному, так і в соціокультурному вимірах фактично унеможлиблюється.

Особливої вагомості тріада мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей набуває у соціономічних царинах діяльності педагога, юриста та лікаря, в яких ступінь досконалості комунікування, зокрема позначена й вагомістю етичного, морального складника, виступає фактично вирішальним чинником формування професійного іміджу.

Аналіз досліджень дозволяє зафіксувати потужність тенденції дослідження сутності та специфіки мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей у різних професійних сферах та дослідницьких ракурсах. Це доводять розвідки таких науковців, як І. Андрощук (2022), В. Андрієвська, М. Білогорка та Т. Мороз, Т. Вигранка, М. Голтвеницька, О. Дмитренко, Н. Лопатинська, Ю. Шалівська. У панорамі дослідницьких модусів комунікативна компетентність постає у статтях Н. Арістової (2017), В. Гончарук, Н. Подлевської та В. Живолуп (2021), І. Гуменної, Н. Крашеніннікової, А. Молчанової, С. Скворцової та Ю. Вторнікової (2013), А. Толкачової та ін.

Позавербальний вимір комунікування постає в науковому дискурсі насамперед у зв'язку із

специфікою ділового спілкування, прецедентами дослідження його зокрема в контексті комунікативної компетентності є праці І. Ковалінської (2014), О. Корніяки (2011), О. Тур (2016), Л. Харченко (2013). Певна периферійність питань щодо специфіки позавербального виміру комунікації, перегляд системної моделі комунікативної компетентності у зв'язку з осмисленням їх структурного статусу та окресленням значущості етичного складника обумовлюють наявність дослідницьких лакун. Потреба в їх заповненні водночас із актуалізацією позавербального складника комунікування в парадигмальних вимірах сучасної культури, з одного боку, як чинника специфіки структури комунікативної компетентності, з іншого – як чинника плідності комунікування – запоруки професійної самореалізації, обумовлюють **актуальність** статті.

Мета статті – окреслити специфіку та статус позавербальних параметрів у структурі комунікативної компетентності сучасного фахівця.

Виклад основного матеріалу. Формування та розвиток комунікативної компетентності фахівця, професійна специфіка якого визначається зокрема перманентним характером комунікації, посідає одне із чільних місць у процесі професійного становлення та вдосконалення. Причини її піднесення у своєрідній компетентнісній ієрархії мають інтегральний сенс та вбачаються у декількох аспектах. З одного боку, інтенсифікація взаємовпливу та накладання культурних тенденцій, зокрема й національно орієнтованих, потужні тенденції швидкого та кардинального переформування ринку праці в комплексі обумовлюють потребу у формуванні своєрідної комунікативної мобільності. З іншого боку, сучасний фахівець, як представник національної інтелектуальної еліти, постає перед низкою радикально нових завдань, детермінованих необхідністю мобільного оволодіння новітніх технологій, максимальним розширенням професійного діалогу та перенесенням його у віртуальну площину.

Активізація нових викликів, які потребують пошуку й нових комунікативних стратегій, є чинником зростання вагомості комунікативної компетентності в культурі особистості та професійних обрях фахівця. Так, у «Методичних рекомендаціях щодо розроблення стандартів вищої освіти»

(2017) передбачено, що на основі Національної рамки кваліфікацій (НРК), згідно із Законом України «Про освіту» та переліком TUNING, випускник закладу вищої освіти має оволодіти такими загальними компетентностями, як здатності спілкуватися державною мовою, як усно, так і письмово, спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань / видів діяльності, а також цінувати та поважати різноманіття та мультикультурність.

У масштабному науковому дискусійно-додатковому мовно-мовленнєвої та комунікативної компетентностей остання традиційно позиціонується як:

– «здатність особистості будувати власну комунікативну поведінку відповідно до реальних ситуацій спілкування, зокрема професійного спілкування, особлива якість мовленнєвої особистості, набута в процесі спілкування або спеціального навчання» (Гончарук, Подлевська, Живолуп, 2021: 89);

– система «знань, умінь та навичок, цінностей і ціннісних орієнтацій, а також особистих якостей» (Арістова, 2017: 12);

– властивість майбутніх фахівців, що «забезпечує виконання освітніх, а в подальшому – професійних завдань й уміщує в собі знання мовленнєвої культури, вміння розуміти співрозмовника, підтримувати розмову з використанням вербальних та невербальних засобів, аргументовано доносити свою думку, навичок міжособистісного спілкування, що є важливими чинниками ефективної взаємодії, здатність до комунікативної творчості» (Андрощук, 2022: 35);

– інтегративне особистісне утворення, «що виявляється у процесі комунікації, як здатність актуалізувати та застосовувати отриманий досвід комунікативної діяльності та індивідуально-психологічні якості особистості досягнення комунікативної мети» (Тур, 2016: 188),

Наявність розбіжностей та нюансів дефініціювання комунікативної компетентності є результатом як різноспрямованості її дослідницьких інтерпретацій, так і багаторівневості її структури. З одного боку, традиційно її позиціонують як комплекс знань, навичок, умінь (Тур, 2016: 188), а також їх поєднання із здібностями, особистими якостями, діяльнісним досвідом та емоційно-ціннісним ставленням до комунікації (Скворцова, Вторнікова, 2013: 38), як єдність із мовною та мовленнєвими компетентностями, комплекс лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного компонентів, з іншого, як взаємозв'язок та взаємообумовленість мотиваційного, когнітивного, поведінкового, ціннісно-сміслового та емоційно-

вольового складників. Водночас дослідниками у структурі комунікативної компетентності виокремлюють такі компетенції, як власне комунікативна, полікультурна, соціально-інформаційна, соціально-політична тощо (Тур, 2016: 190).

Системний погляд на комунікативну компетентність передбачає не тільки виокремлення її атрибутивних складників. Маючи соціальну сутність та соціалізуючу призначеність, вона нерозривно пов'язана із колом тих навичок та умінь, які забезпечують інтеграцію особистості в соціум. З такого погляду для нас вагомості набувають обґрунтування системної моделі комунікативної компетентності. На думку О. Корніяки, її складають такі компетентності, як інформаційна, мовленнєва, соціальної взаємодії, сприймання та розуміння інших індивідів, пов'язана рефлексивністю та емпатійністю (Корніяка, 211: 35),

Акцентуація дослідницею соціально-психологічного та етичного потенціалу комунікативної компетентності суголосна її значущості в системі соціокомунікативної компетентності, яка «включає загальнокультурні, соціально-особистісні, інструментальні, організаційно-управлінські та комунікативно-мовні компоненти» (Шевчук, Мартинець, Зарішняк та ін., 2021: 114). Складаючи собою мовно-мовленнєво-комунікативне діяльнісне підґрунтя соціального буття особистості, комунікативна компетентність постає як нерозривно поєднана з моральними вимірами її буття. Зазначимо, що етичні, моральні характеристики особистості, конкретизуючись на рівні моральної свідомості в основоположних для неї моральних принципах (гуманізм, альтруїзм, стоїцизм, конформізм, нігілізм тощо) знаходять зовнішнього виявлення, зокрема, крізь призму позавербальних – невербальних та паравербальних параметрів комунікування.

Їх значущість, обумовлена визначальним статусом у створенні психологічних та забезпеченні функціональних аспектів комунікування, спонукає до їх виокремлення в системі комунікативної компетентності як відносно самостійних компонентів.

Специфіка позавербальних компонентів комунікативної компетентності полягає не тільки в унікальності, неповторності реалізації, варіативній комплементарності та детермінованості ситуацією. Як особливу їх властивість виокремимо багаторівневу дихотомічність. З одного боку, постаючи в принциповій множинності своїх виявлень, вони слугують потенційному плюралізму комунікування, з іншого боку – унікальності його конкретних актів реалізації. Інший вимір дихотомічності детермінований тим, що

означені компоненти позначені як здатністю до заповнення смислових, змістових лакун, так і за умов дисонансу між мовною та мовленнєвою компонентами – здатністю до їх створення, а також потенціалом як щодо активізації, так і щодо пасивізації комунікації.

Додаткові рівні дихотомічної специфіки невербальних та паравербальних компонентів комунікативної компетентності обумовлюються їх національною маркованістю та водночас наявністю загальнолюдських маркерів – мімічних конфігурацій (які у контекстах різних культур мають аналогічне «зчитування» та «декодування»), нерозривним зв'язком із мовним та мовленнєвим вимірами та водночас відносною самостійністю щодо трансляції комунікативного контенту – за твердженнями дослідників від 40 до 80 відсотків його реалізується саме шляхом позавербальної комунікації.

Не менш своєрідними маркерами специфіки позавербальних складників комунікативної компетентності є їх значний асоціативний потенціал та відмінності «декодування» залежно від особистих, національних, професійних, релігійних, моральних характеристик особистості. Значний ступінь неінтенціональності, спонтанності, принципова змінюваність в контексті акту комунікування, часте використання на рівні підсвідомості слугують для науковців підґрунтям для характеристики позавербальних компонентів комунікативної компетентності як показника «прихованих для безпосереднього спостереження індивідуально-психологічних і соціально-психологічних характеристик особистості» (Харченко, 2013: 58).

Специфічним є й функціональне коло позавербальних засобів комунікування. На думку науковців, вони створюють образ співрозмовника, маркують психологічний стан комунікаторів та особливості їх взаємин, забезпечують варіювання (вуалювання) вербального компонента комунікації, формують її емоційне тло та виступають показником статусних та рольових відносин у спілкуванні (Харченко, 2013: 63). Особливості функціональних параметрів позавербальних компонентів комунікативної компетентності дозволяють їх схарактеризувати як ланку її зв'язку із моральною культурою особистості.

Суттєвим чинником специфіки позавербальних засобів комунікації слід визнати множинність їх компонентів і рівнів, а також різний ступінь їх зв'язку із мовною та мовленнєвою компетентностями.

Найменш виявленими є зв'язки із ними системи невербальних засобів комунікації. Її складовими науковці вважають засоби кінетичні (рухові, виявлені в міміці, жестах, ході, позах тощо),

такесичні (дотикові) та проксемичні (просторові), ольфакторні (запахи). Зазначимо, що ступінь інтегрованості цих засобів у царину комунікативної компетентності та вагомості в ній також різняться. Так, на мовні та мовленнєві виміри спілкування фактично не впливають ольфакторні та кінетичні засоби, такесичні засоби загалом можуть бути винесеними за рамки комунікування, зокрема за умов реалізації в дистанційному, віртуальному форматі, частково та опосередковано пов'язані з мовно-мовленнєвими аспектами спілкування просторові компоненти проксемики – кут і орієнтація комунікаторів. Натомість такий елемент проксемики як дистанція між комунікаторами слугує значущим чинником вибору як алгоритмів спілкування, його лексичного наповнення та стилістичного оформлення, так і рівня участі мовців.

Мінімалізація дистанції передбачає інтимний та дружній типи спілкування, позначені не тільки особистісною емоційною забарвленістю, діалогічністю, й униканням ділового стилю, професійної термінології, середня дистанція за офіційного, ділового спілкування характеризується униканням емоційного аспекту та вибором ділового стилю мовлення, а також потенційною діалогічністю. Максимальна дистанція, притаманна публічному спілкуванню, зокрема за участі великої аудиторії, нерозривно пов'язана не тільки з діловим та науковим стилями мовлення. На рівні мовної компетентності це знаходить виявлення в застосуванні професійної термінології, складних повних речень, потенційної можливості звернення до конструкцій риторичного спрямування, на рівні мовленнєвої компетентності – зокрема в бездоганній артикуляції, правильності та доречності застосування термінології, відповідності наголосів нормам літературного мовлення. Специфічною властивістю проксемики «великих дистанцій» є мінімалізація або відкладеність у часі зворотного зв'язку між мовцем та аудиторією, а також монологічність, що своєю чергою безумовно спонукає до певного передбачення та відпрацювання лексичного й стилістичного наповнення мовлення та унеможливорює його спонтанність.

Екстралінгвістичні засоби (зітхання, паузи, кашель, сміх, плач) та просодика в контексті комунікативної компетентності також постають як відносні та певним чином дотичні до мовно-мовленнєвих вимірів комунікативної компетентності. Екстралінгвістичні засоби комунікування водночас мають потужний змістовий потенціал щодо заміни як мовного, так і мовленнєвого компонентів та слугують дієвим чинником увиразнення емоційних вимірів спілкування. Висота, тембр і гучність

голосу як елементи просодики безумовно впливають на змістовий аспект комунікації, проте надають йому насамперед емоційного забарвлення. Натомість сила наголосу суттєво позначається на виборі комунікатором ключових концептів мовлення та в комплексі з артикулюванням у деяких випадках обумовлює створення другого шару змісту.

Суттєвим чинником реалізації комунікативної компетентності слід визначати темпоральний компонент. Задаючи часові рамки комунікування, темпоральність (хронеміка) є дієвим засобом вибору як мовленнєвих вимірів – темпу мовлення, так і мовних – найбільш адекватної до тривалості спілкування лексики та стилістики.

Висновки. У парадигмальних вимірах сучасної культури, позначеної мобільністю та варіабельністю світоглядних настанов, дифізуєю культур, формуванням нових площин спілкування, комунікативна компетентність постає як детермінант буття індивіда у просторі культури, інтеграції людини в соціокультурний контекст, повноти її самовираження у професійному та соціокультурному вимірах. Посідаючи верхівку системи, яку складають мовна та мовленнєва компетентність, особливої вагомості комунікативна компетентність набуває в соціономічних царинах діяльності педагога, юриста та лікаря, особливо з огляду на активізацію нових соціокультурних викликів, які потребують пошуку й нових комунікативних стратегій, та інтенсифікацію значущості позавербального складника комунікування.

Розбіжності та нюанси дефініціювання, варіабельність дослідницького інтерпретування структури комунікативної компетентності на рівні наукової рефлексії віддзеркалюють її структурну багаторівневість і багатоконпонентність та водночас системний зв'язок із соціокомунікативною компетентністю та моральними вимірами буття особистості. Ланками зв'язку із ними слугують, зокрема, позавербальні (невербальні та паравербальні) параметри комунікування, які з огляду на визначальний статус у створенні психологічних та

функціональних обріїв комунікації можуть бути позиціоновані як відносно самостійні компоненти комунікативної компетентності.

Специфіка позавербального компонентна комунікативної компетентності окреслюється такими характеристиками, як: унікальність, варіативна комплементарність, ситуативна детермінованість, багаторівнева дихотомічність, значний асоціативний потенціал, варіативність «декодування», спонтанність, своєрідність функцій як ланок зв'язку з моральною культурою особистості, багаторівневість, багатоконпонентність та різний ступінь зв'язку з мовною та мовленнєвою компетентностями. Найменш виявленими із ними зв'язки невербальних – такесичних, ольфакторних, кінетичних – складників. Суттєвим впливом на мовну та мовленнєву компетентність позначений такий елемент проксеміки, як дистанція між комунікаторами, що впливає на вибір типу та стилю комунікування, його лексичний простір та емоційну ауру. Екстралінгвістика та просодика в контексті комунікативної компетентності мають потужний змістовий потенціал щодо конкретного оформлення її мовного та мовленнєвого компонентів. Темпоральність (хронеміка) є дієвим засобом вибору як мовленнєвих вимірів (темпу мовлення), так і мовних (найбільш адекватної до тривалості спілкування лексики та стилістики).

Значущість позавербального компонента комунікативної компетентності як індикатора культури особистості та фахівця, його співвідносність з моральними вимірами буття людини у просторі сучасної культури резонують із актуалізацією проблеми «формування національної еліти, не тільки «озброєної» фаховими знаннями високого рівня, а й адекватно «вписаної» в суспільне життя» (Стасевська, Уманець, 2018: 150), спонукають до інтенсифікації опанування позавербальними компонентами у просторі національної освіти та до уточнення структурних характеристик комунікативної компетентності, що формує **перспективи подальших досліджень**.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук І. Комунікативна компетентність як важливий засіб ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. *Молодь і ринок*, 2022. № 3–4 (201-202). С. 34–38.
2. Арістова Н. О. Комунікативна компетентність майбутніх філологів: сутність, зміст, структура. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія : Педагогіка. Психологія, 2017. № 11. С. 9–15.
3. Гончарук В. А., Подлевська Н. В., Живолуп В. І. Професійна комунікативна компетентність у системі фахової підготовки майбутніх філологів. *Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін.* Вип. 194. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. С. 89–94.
4. Ковалінська І. В. Невербальна комунікація. Київ : Видавництво «Освіта України», 2014. 289 с.
5. Корніяк О. Особливості розвитку комунікативної компетентності фахівців на різних етапах їх професійного становлення. *Психолінгвістика* : Зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2011. Вип. 8. С. 33–45.

6. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 1 червня 2017 № 600. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/proekty%20standartiv%20vishcha%20osvita/1648.pdf>
7. Скворцова С. О., Вторнікова Ю. С. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів. Одеса : Абрикос Компані, 2013. 290 с.
8. Стасевська О. А., Уманець О. В. Етична складова соціальної місії університету. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*, 2018, № 4 (39). С. 143–155.
9. Тур О. Структура комунікативної компетентності особистості. *Педагогічний дискурс*, 2016. Вип. 16. С. 187–191.
10. Харченко Л. П. Особливості застосування невербальних засобів ділового спілкування. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*, 2013. № 4. С. 58–65.
11. Шевчук Т. І., Мартинець Л. А., Зарішняк І. М., Хлестова С. С., Васенко Т. Б., Спрут О. В. Структура соціо-комунікативної компетентності майбутніх лікарів. *Вісник Вінницького національного медичного університету*, 2021, Т. 25, № 1. С. 113–117.

REFERENCES

1. Androshchuk, I. (2022). Komunikatyvna kompetentnist yak vazhlyvyi zasib efektyvnoi vzaemodii uchasnykiv osvithnoho protsesu [Communicative competence as an important means of participants effective interaction in the educational process]. *Molod i rynek*, 3–4 (201-202), pp. 34–38 [in Ukrainian]. DOI: <http://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259914>
2. Aristova, N. O. (2017). Komunikatyvna kompetentnist maibutnikh filolohiv: sutnist, zmist, structura [Future philologists' communicative competence: essence of the concept, content, structure]. *Proceeding of the National Aviation University. Series: Pedagogy. Psychology*, 11, pp. 9–15 [in Ukrainian]. DOI: <http://doi.org/10.18372/2411-26X.11.12524>
3. Honcharuk, V. A., Podlevska, N. V., Zhyvolup, V. I. (2021). Profesiina komunikatyvna kompetentnist u systemi fakhovoї pidgotovky maibutnikh filolohiv [Professional communicative competence in the system of professional training of future philologists]. *Academic notes* / Ed. Board: V. F. Cherkasov, V. V. Radul, N. S. Savchenko, etc. Ed. 194. Series: Pedagogical Sciences. Kropyvnytskyi: EPC of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, 2021, pp. 89–94 [in Ukrainian].
4. Kovalynska I. V. (2014). Neverbalna komunikatsiia [Non-verbal communication]. Kyiv: Vydavnytstvo «Osvita Ukrainy» [in Ukrainian].
5. Korniiaka, O. (2011). Osoblyvosti rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti fakhivtsiv na riznykh etapakh yikh profesiinoho stanovlennia [Features of development of communicative competence of specialists on the different stages them professional becoming]. *Psycholinguistic. The Collection of Research Papers of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda Syaye Pedagogical University*, 8, pp. 33–45 [in Ukrainian].
6. Methodical recommendations are in relation to development of standards of higher education. An order of Department of education and science of Ukraine is from June, 1 2017 № 600. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/proekty%20standartiv%20vishcha%20osvita/1648.pdf>
7. Skvortsova, S. O., Vtornikova Yu. S. Profesiino-komunikatyvna kompetentnist uchytelia pochatkobykh klasiv [Professionally-communicative competence of primary school teachers]. Odessa: Abris Kos Kompany [in Ukrainian].
8. Stasevska, O. A., Umanets, O. V. (2018). Etychna skladova sotsialnoi misii universytetu [Ethical composition of the social vision of the university]. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophies of law, political science, sociology*, vol. 4, № 39, pp. 143–155 [in Ukrainian]. DOI: 10.21564/2075-7190.39.151242
9. Tur, O. (2016). Structura komunikatyvnoi kompetentnosti osobystosti [Structure of communicative competence of a personality]. *Pedagogical Discourse*, issue 20, pp. 187–191 [in Ukrainian].
10. Kharchenko, L. P. (2013). Osoblyvosti zastosuvannia neverbalnykh zasobiv dilovoho spilkuvannia [Peculiarities of use of non-verbal means of business communication]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*, 4, pp. 58–65 [in Ukrainian].
11. Shevchuk, T. I., Martynets L. A., Zarishniak I. M., Khliestova S. S., Vasenko T. V. & Sprut O. V. (2021). Structura sotsiokomunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh likariv [Structure of the socio-communicative competence of future doctors]. *Report of Vinnytsia National Medical University*, vol. 25, 1, pp. 113–117 [in Ukrainian]. DOI: 10.31393/reports-vn-medical-2021-25(1)-21